

Rikard Berge – dokumentasjon av folkemusikk gjennom fonograf og fotografi

Cecilie Authen

Abstract

This article explores the documentation of Norwegian traditional music, to be found in the Norwegian folklorist Richard Berge's (1881–1969) phonograph and photography archives. The article discusses how Berge proceeded with his documentation, using these techniques, when exploring and comparing the two archive fragments. In order to provide a better understanding of the relation between these two archive fragments, the article discusses what may have been his strategy for documenting, or if he collected more by random from time to time. Based on the time frame the folklorist worked with his collections, the article briefly addresses what personal factors may have been significant and potentially had an impact on his historical legacy.

Innledning

Rikard Berge (1881–1969) var folkeminnegranskeren med en uendelig og nærmest umettelig trang til å dokumentere både for seg, sin samtid og ettertiden. Interessen for folkemusikk, fortellinger, sagn, viser med mer ble vakt tidlig. Alt fra han var ung gutt begynte han å notere ned folkeminne-stoff fra nærmiljøet sitt. De første nedtegnelser som er å finne i hans omfangsrike skrevne materiale, er fra omtrent 1893. Berge tok tidlig i bruk nyvinninger som fonogram og fotoapparat i innsamlingsarbeidet. Fylkes-

museet for Telemark og Grenland (i dag Telemark Museum) skulle bli hans arbeidsplass igjennom 35 år. Her bidro han til en enorm samling skapt og innsamlet materiale som gjorde museet til et senter for forskning innen folkekultur i vid forstand. I nyere tid har håndskriftsamlingen blitt skannet og gjort søkbar på nettstedet Telemarkskilder. Fotografiene ble publisert av Telemark Museum i 2017 på digitaltmuseum.no.

Denne artikkelen tar for seg voksrullarkivet og fotosamlingen etter folkeminnegranskeren og pioneren Rikard Berge. Hensikten er å belyse det folkemusikkrelaterte innholdet i de to arkivene, og hvilke motiv han kan ha hatt i sin innsamlingsstrategi. Som vi skal se, er det overraskende stor ubalanse i bruken av fonografen og fotoapparatet når det gjelder dokumentasjon av folkemusikkrelatert innhold. Artikkelen berører også kort noen aspekter ved Berge som museumsmann, og hvordan han gjennom sitt personlige engasjement i innsamlingsarbeidet var særlig opptatt av kulturhistorie i Telemark. Mitt utgangspunkt er arkivarens blick på materialet.

Som fotoarkivar ved Telemark Museum i snart 12 år har jeg arbeidet med Rikard Berges materiale og arkiver ved svært mange anledninger, både i arbeidet med samlingene og ved utallige henvendelser fra publikum. Etter å ha jobbet med samlingene etter Berge, danner man seg etter hvert et bilde av både fotografen, det fotograferte, i tillegg til det dokumenterte. Det totale arkivmaterialet etter Rikard Berge er enormt, svært komplekst i sitt rikholdige innhold, og byr til stadighet på overraskelser og nye funn. På samme måte som et fotografi kan skjule like mye som det viser, kan også et lydopptak gjøre det samme. Ved å lete, lytte, og tolke kan man ofte finne nye sider ved slike arkiv.

Som arkivar bli man ofte grepet av sammenhenger og tilfeldigheter når man lærer å kjenne et arkiv og igjennom arkivet, en arkivskaper. Ofte vil man ikke kunne spørre opphavspersonen om intensjon, sammenheng eller tilfeldigheter. I det aktuelle arkivmaterialet er det også slik at arkivskaperen har vært død i et halvt århundre. I tillegg går selve innholdet tilbake godt over 100 år. Da må man selv lete etter en eventuell rød tråd i et enormt kildemateriale.

I tilnærmingen til materialet etter Berge har jeg forsøkt å gå systematisk til verks. Kildestudiene er basert på det fysiske materialet som er bevart ved

Telemark Museum. Kvalitativ forskningsmetode er lagt til grunn som forskningsdesign for undersøkelsene. Videre danner primærkilder, feltarbeid, korrespondanse og intervjuer med personer med kjennskap til materialet, grunnlag for resonnement i artikkelen.

Begrepsavklaring

Begreper som arkivskaper, fotoarkiv, fotosamling og opphavsperson er flittig benyttet i norsk arkivsammenheng. *Arkivskaper* er kort sagt en person (eller institusjon) som skaper et arkiv, bestående av flere bestanddeler, og dette arkivet kan bli skapt enten i privat eller organisatorisk regi. *Fotosamling* er en samling fotografier skapt av en institusjon eller person, eller samlet av en person. Fotosamling er forskjellig fra *fotoarkiv*, som kan variere svært mye i omfang og som vanligvis består av en rekke større eller mindre fotosamlinger. *Opphavsperson* refererer i arkivsammenheng generelt til den person eller institusjon som har skapt et åndsverk (herunder samling av materiale), men opphavsretten til materiale kan også erverves via arv eller ved juridisk bindende avtale.

Tidligere forskning

Samlingene etter Rikard Berge har vært studert og nyttiggjort av både utøvere og arkivarer. Særlig har fonografoptakene vært gjenstand for forskning og formidling. I utforskningen av kilder og publisert materiale oppdaget jeg imidlertid at det ikke har vært skrevet mye om fonografrullene etter Berge. Eksempler på litteratur der fonografrullene er omtalt, er mastergradsoppgaven *Voksruller og Blåsang* (2015) av Anne Gravir Klykken, og mastergradsoppgaven *Gjennom historisk sus* (2015) av Lars Erik Øygarden. Begge oppgavene tar for seg og analyser innholdet i deler av voksrullmaterialet.

I artikkelen til Leiv Seim om Rikard Berge, publisert i boken *Etnologi og Folkloristikk* (2013) omtales folkemusikken i Berges arkiver svært be-

grenset og kun med en setning. «Også folkemusikk var ein viktig del av arbeidsfeltet til Berge, og på dette feltet gav han ut bøker og artiklar av både historisk, teoretisk og slåtteanalytisk karakter» (Seim 2013: s. 107). Voksrullene er faktisk ikke nevnt som en del av hans arbeider i artikkelen, som ellers omtaler Berges viktigste arbeider. Knut Buen har skrevet om deler av voksrullmaterialet i boken *Som Gofa spøla* (1983). Reimund Kvideland nevner fonografmaterialet kort i en artikkel i *Telemarks Historie* nr. 9, 1988: «Han begynte tidlig å samla tilfang til ei spelemannshistorie og han var ein av dei første her i landet som gjorde opptak med fonograf» (Kvideland 1988: s. 13). Tor Kjetil Gardåsen skriver også i korte trekk om voksrullene i en artikkel om Rikard Berges arkiv og samlinger ved Telemark Museum, publisert i *Årbok for Telemark* (2015).

Få har likevel forsøkt å se voksrullsamlingen som en enhetlig samling i forhold til de andre samlingene og Berges innsamlingsmetodikk.

Tidligere har det kun vært publisert få og ofte gjentakende fotografier av Berge, men dette dreier seg i stor grad om fotografier andre fotografer har tatt av ham, ikke de fotografier han selv har tatt. Eksempel på et slikt bilde, er det kjente fotografiet av Rikard Berge med kona Johanna som skriver ned folkeviser når de besøker Margit Tveiten, på Sud-Tveiten. Alle tre sitter på ei trapp, ser tenkende til hver sin kant. Ingen mot fotografen. Fotografiet er for øvrig tatt av bygdefotografen Aanund Olavson Edland (1872–1940).

I *Norsk biografisk leksikon* (2014) har Magne Myhren skrevet en fyldig artikkel om Rikard Berge som tar for seg hans liv og virke. De biografiske opplysningene har jeg i hovedsak hentet fra denne artikkelen.

Rikard Berge

Rikard Berge var født på gården Berge i Rauland i 1881. Han var sønn av gardbruker Gjermund Hallvordsson Li (1857–1926) og Sigrid Rikardsdatter Berge (1854–1943). Rikard vokste opp hos sin morfar Rikard Aslaksson Berge (1815–1902). Grunnen til oppvekstsituasjonen er noe omdiskutert, men det kan være et spørsmål om farskap. Rikard fikk gode barneår på storgården Berge, omgitt av de rike kulturtradisjonene som

Rikard Berge med kona Johanna som skriver ned folkeviser når de besøker Margit Tveiten, på Sud-Tveiten. Foto: Aanund Edland, Telemark Museum.

fantes i familien. Folkemusikk lærte han tidlig å kjenne av sin morfar. Olav Bø skriver om dette: «Gamle Rikard Berge (1815–1902) hadde sin særlege givnad på det musikalske området. Han skulle kunne «ein brote med tonar og visur» (Bø 1972: s. 7).

Etter studier ved lærerskolen på Notodden, ble Rikard Berge ferdig utlært med «høyere læreprøve» i 1901. Etter dette underviste han i ulike skolekretser på østlandsområdet, blant annet skal han ha vært lærer i Kviteseid en periode. Etter noe reising i forbindelse med ulike lærerjobber slo han seg etter hvert ned på en gård i Øyfell i 1907. Parallelt med lærergjeringen drev han med innsamlingsarbeid. I 1906 publiserte han blant annet utgivelsen *Storegut, ættesoga og diktverke*.

I 1908 giftet han seg med billedkunstner Johanna Bugge (1874–1961), datter av akademikeren Sophus Bugge (1833–1907) og Karen Sofie Schreiner (1835–1897). Faren Sophus var universitetslærer, litteraturkritiker og forsker. Han fikk etter hvert stor betydning for Rikard både som svigerfar og som samarbeidspartner ved utgivelsene *Norske eventyr og sagn* fra 1911 og 1913. Kona Johanna Bugge Berge illustrerte disse to utgivelsene. «Han tok aldri eksamen artium, men i 1911–12 hadde han et studieopphald i Oslo og København, der han møtte m.a. Axel Olrik og Moltke Moe» (Seim 2013: s. 105).

Året 1912 må løftes fram som et svært aktivt år med dokumentasjon av folkemusikk. Ikke bare er det dette året Rikard Berge produserte en større del av sitt fonografarbeid, men fra dette året finnes det også fotografi med referanse til folkemusikken. Parallelt med den høye aktiviteten her hjemme gjennomførte han også et studieopphold i København og Oslo.

I 1916 ble Rikard Berge ansatt som bestyrer for det nokså nyetablerte Fylkesmuseet for Telemark og Grenland, hvor han arbeidet frem til pensjonsalder i 1951. Leiv Seim skriver i artikkelen om Rikard Berge: «Meda han arbeidde under til dels vanskelige kår med å utvikle dette muset og å skipe bygdemuseum i fylket, var han svært produktiv som granskar, samlar og formidlar av folkedikting og folkekunst» (Seim 2013: s. 107). Han flyttet med kona Johanna til Grenland i forbindelse med bestyrerjobben og bosatte seg etter hvert i eneboligen på Frogner Ring 18 i Skien.

I fotosamlingen etter Berge, finnes også svigerforeldrene portrettert, Sophus Bugge og Karen Sofie Schreiner på Tynset. Foto Rikard Berge, Telemark Museum.

Rikard Berge skal ha hatt et studieopphold i København og Oslo i 1911–12. Cartes de visité fotografiet som er tatt hos fotograf Emil Clausen fotografisk atelier i Fredriksberggade 34, København bekrefter dette. Fotografiet er antakelig tatt i 1912, og det interessante med fotografiet er at kona Johanna med barna Gyri og Tone Berge (antakelig G. Kleven) er med til København. Gyri er født 1909 og er antakelig ca. 3–4 år på bildet. Kilde: Telemark Museum.

Berge var svært preget av kulturpåvirkning fra hjembygda og gården Berge. Han hadde en dedikert interesse som kulturgransker (folklorist) for folkekunst, folkemusikk og diktning for å nevne noe. «Men også for folkloristen er kjennskapen til det røynelege grunnlaget for segnene umissande, både når han vil granska den einskilde segni, og når han vil røkja etter opphavet og framvoksteren åt segner i det heile» (Liestøl 1922: s. 9).

I perioden som museumsbestyrer redigerte han samtidig også hele 20 årganger av tidsskriftet *Norsk Folkekultur*. Den omfangsrike mengden materiale Berge la ned i årgangene, danner i seg selv et stort arbeid, men utgjør allikevel kun deler av det totale arbeidet han etterlater seg.

Som person var Berge noe egenrådlig, og først etter hans død fikk Universitetet i Oslo tilgang til kopier av hans eget innsamlede materiale. Ar-

Rikard Berge som arbeider med dokumentasjon og skriver ned etter Sveinung Sørensen, kalt «Totaksluggen» fotografert i 1905. Foto: ant. Johanna Bugge Berge, Rikard Berges fotosamling, Telemark Museum.

kivene han etterlot seg, er i dag i hovedsak å finne ved Telemark Museums samlinger, men bruddstykker og kopier av hans omfangsrike biblioteksamling og kataloger, er også å finne i Vinje kommune, Vest Telemark Museum, Institutt for folkeminnevitenskap ved Universitetet i Oslo og i private samlinger.

Arkivene etter Rikard Berge ved Telemark Museum

Fonografen og voksrullsamlingen

«Den 4. desember 1889 ble fonografen demonstrert på slottet i Stockholm» (Dahl 1997: s. 17). Fonografen ble etter hvert tatt i bruk i Norge på 1890-tallet, og det ble gjort opptak av blant annet sangere og skuespillere. Fonografen skal være det eneste avspillebare mediet for opptak av lyd frem til

1904. Dette året ble grammofonplaten introdusert på markedet. «I Østlandsområdet ser det ut til at det først og fremst er gjort opptak med musikere fra Numedalstraktene og Østerdalen» (Dahl 1997: s. 18).

Rikard Berges fonograf finnes i dag i samlingene til Telemark Museum og er av fabrikat «Excelsior Phonograph». Publikasjonen *Collecting phonographs and gramophones* omtaler modellen:

Produced by the excelsiorwerk of Cologne, Excelsior phonographs were mainly of the type Q Gramophone family, usually with a cover plate around the motor, although some were also made with a cast-iron bedplate and the motor concealed in the case below (Proudfoot 1980: s. 73).

Selve maskinen er egentlig en nokså liten anordning på størrelse med en skoese. Fonografen har også festet ei sveiv til å sveive rullen og en tut som fanger opp eller spiller av lyd. Det skal ha vært Abels fonografutsal, Peder Larsen Dieseths musikkhandel og Thv. Gjestad og Co i Kristiania som var de dominerende forhandlere av fonografutstyr.

«Voksrullopptakene av Margit Tveiten og Kari Dale er gjort av folke-minnegransker og konservator ved Telemark Museum, Rikard Berge i 1915–17, og er da blant de tidligste opptakene som er gjort med norske

kvedarar», hevder Klykken (Klykken 2015: s.25). Denne påstanden kan være riktig når det gjelder *kvedere*. Basert på fonografens historie og virketid i Norge er dette kanskje ikke spesielt tidlige vokal-opptak likevel. «Det eldste avspillebare opptaket vi

Fonografen Rikard Berge benyttet på sine innsamlingsferder. Foto: Kari B. Bjerke, Telemark Museum.

har i Norge er fra september 1889, med den blinde sangeren Andreas Pedersen og hans akkompagnatør Hans Karlsen» (Dahl 1997: s.17).

Fonografen ble brukt til forskning og dokumentasjon helt frem til 1930 tallet, grunnet dens egenskaper som portabel lydopptaker.

Flere folkemusikkgranskere brukte apparatet til å gjøre feltopptak. Blant anna har svenske Karl Tirén gjort opptak av samisk joik i tidsrommet 1913–1915 (inklusive noen opptak fra Nord-Norge). Ole Mørk Sandvik brukte fonografen på flere av sine innsamlingsreiser både i Norge, Irland og Skottland. (Valberg 2018: s. 142).

Fonografoptakene etter Rikard Berge har vært oppbevart ved museet siden han begynte der som museumsbestyrer. Voksrullsamlingen etter Berge består totalt av 233 voksruller med lydopptak og en tilhørende protokoll/liste med kort informasjon om opptakene. Selve rullene er delvis merket og delvis uten fabrikatnavn. Ved nærmere undersøkelser i museets magasiner, finner jeg også 25 tomme voksruller. Det eldste materialet som har vært tatt opp, befinner seg på ruller som er merket og solgt fra Thv. Gjestad og Co. Til sammen utgjør de den største delen av voksrullarkivet med 162 ruller. De øvrige 71 rullene er ikke merket med fabrikatnavn, men med innhold.

Det virker som om all ledig plass har blitt brukt til noe, og på enkeltruller er det tettpakket med flere opptak. I tidlige ruller er det som

oftest to opptak per rull, men etter hvert, og særlig etter 1915, begynte Berge å dokumentere tettere på fonografrullene. Med opp mot 6 opptak per rull kan man kanskje tenke seg at Berge satt seg som mål å utnytte all mulig plass per rull. Funnet av de 25 umerkede og tomme rullene er også en overraskelse, og man kan lure på hvorfor Berge, som arbeidet frem til 1951 som bestyrer, aldri gjorde opptak på disse rullene.

Rull nr. 46. Foto: Cecilie Authen, Telemark Museum.

Rikard Berges emnekatologer inneholder 110 nummererte skrivebøker. Disse refererer så videre til omkring 800 håndskrevne skrivebøker og med andre ord tusenvis av notatsider. Bøkene er skrevet med bruk av romertall som sidereferanse. I disse protokollene finnes det alt fra eventyr, sagn, rim, historier til viser, gamle og nystev, toner med mer. Allikevel er innholdet i dette materialet til dels usammenhengende notert. Det betyr at enkelte sider er fylt med opptil tre tekstlinjer per linje og på neste side eller i andre deler av boken kan det være tre linjer spredd utover en hel side. Enkelte sider inneholder også notater som han har strøket over og tilsynelatende ikke mener skal beholdes. Til sist kan det argumenteres for at Berge kan ha hatt hastverk til tider, da håndskriften varierer fra å være riktig pen, til mer «slurvete» skrift som virker hastig nedtegnet. I sin helhet er arkivene svært komplekse, og det krever systematikk og tålmodighet om man forsøker å finne sammenhenger i arkivene og de tusenvis av håndskrevne sider.

I granskingen av arkivmaterialet er det altså i disse 110 katalogene med 13 000 poster man kan lete i, med emneord eller andre ledetråder som kan lede frem til funn. Resultatet blir at jeg etter flere dagers leting i museets magasiner, finner frem til noe skrevet materiale som kan knyttes til rullene. En korrespondanse mellom bestyrer Berge og William Farre Musikkvarer en Gros, Kristiania fra 28.07.1919, avslører at Berge stadig ønsker seg flere ruller. Brevet fra forhandler innledes slik:

Herr Konservator R. Berge, Skien. Deres ærede av 25. ds. Takkende mottatt. Vi skal meget gjerne staa dem til tjeneste med anskaffelse av et større parti fonografruller – ubrukte-. Under krigen har vi ikke kunnet faa saa-danne hjemført til landet. Vi har imidlertid öieblikkelig ladt deres forespörsel gaa videre og skal meddele dem saa snart svar indløper (Farre 1919).

Antakelig ble de 25 rullene skaffet, og det ble gjort hele 30 opptak etter 1919.

Prisen per rull er også interessant, og selgeren kommer med et forsiktig anslag på hva rullene skal komme til å koste. «Hvad pris angaar, ser vi os desværre ikke istand til at gi noget bindende svar, men vi skulde anta at ubrukte ruller nu ikke vil kunne leveres under kr. 2.50 pr. styk og muligens de vil koste mere» (Farre 1919).

Sammenlignet med kjøp av musikkopptak fra samme tid, lå en grammofoon plate på ca. kr. 5–10 per stk. avhengig av artist. Fra brosjyren fra produsenten «Pathe plater, Oktober 1919. Jazz band jazzband og nyeste slagere» (Farre 1919), kan man lese at grammofoonplater (av kunstnerisk kvalitet i 29 cm diameter) kostet kr. 10.

I fonografmaterialet etter Berge finnes det også 102 voksuller med opptak av Knut J. Dahle (1834–1921) og hans barnebarn Johannes K. Dahle (1890–1980) fra 1912. Knut var 78 år og Johannes var 22 år da opptakene ble gjort. Tidligere (ukjent år) er det ved Fylkesmuseet for Telemark og Grenland produsert ei maskinskrevet slåtteliste knyttet til disse fonografopptakene fra 1912. Her finnes tilhørende notiser om opptakene og fotografi av Knut og Johannes Dahle. Gunnar Dahle (1902–1988) som var lillebror av Johannes, var med og assisterte ved opptakene fra 1912. Han er sitert i notisen fra denne slåttelisten:

Gunnar Dahle fortel at han var rundt 10 år da Rikard Berge var hjå dei på Jorde i Atrå. «E» hadde jobben o halde onda vokstråden som blei ripa tå rullan. E sat me ei hønsefjør o vifta vekk trådan. Der va ein stift som ripa inn musikken i voksen, ser du (Slåtteliste, Telemark Museum arkiver).

Hvem Gunnar gir opplysningene til, er ikke notert, men det kan ha vært Rikard Berge selv som har gjort intervju i ettertid. Uansett gir opplysningene fra Dahle oss et innblikk i hvordan opptakene kunne gjennomføres og oppleves i praksis:

E minns e tosse så synd om'n gofa. Han sat framafe danna tuten o såg temmele nærvøs ut. Det va akkurat da som no dæ, når lampun tek te lyse o mikrofona bli satt upp. Da fær'n skjælven mæ ein gong (Slåtteliste, Telemark Museum arkiver).

Den maskinskrevne oversikten er antakelig skrevet av en annen person enn Rikard Berge selv, og det finnes enkelte småfeil der som kan komme av at det har vært vanskelig å tyde informasjonen fra lokkene på rullene. «Gladheimen» som står skrevet som «Glasheimen», «Landsverken» som «Lamsverken» og så videre. I intervju med hardingfelespilleren Per Anders Buen

Garnås om voksrullarkivet, snakket vi om den maskinskrevne listen. Han bekrefter at det kan være visse feil i denne versjonen.

Grunnen til at eg stussa var at det for eksempel på siste spor står «233. «Kveld-roen» (springar) etter Erik Øverland». Men på den maskinskrivne oversikten så ser det ut til at det er Erik Øverland som spelar. Eg skjønar ikkje heilt kvifor han har skrive «etter» i notatene om det er Erik sjølv som spelar (Buen Garnås 2018).

Buen Garnås som kjenner slåttematerialet godt, har flere kommentarer og rettelser til listen. Noen bærer preg av å være mer korrektur av de enkelte opptegnelser, mens andre opptaksnavn har han interessante opplysninger om. Blant annet kommenterer han dette om materialet etter Knut J. Dahle:

Nr: 21.a «Giböslaatt» er blitt bedre kjent som «Guro Heddeli» i dag. Dette er kanskje ei stadfesting på at det namnet har kome til i seinare tid. Nr. 39: «Gangar etter H. Giböen» (sjeld.) - Interessant at Berge omtaler denne som sjeldan. Slåtten er kjend under namnet «Helg» i dag, og nokon kallar han også «Draghaugen». Slåtten er ikkje så sjeldan nå lenger. 48: «Luraas-gangar». Denne blir nå kalla «Knut Dahles farvel til Noreg», da han visstnok spela denne før han reiste til Amerika. Nr. 75.b. «Forstandige Ole». Interessant at Dahle har spela inn ein vals! I Telemark har ikkje runddans/gamaldans hatt veldig stor status blant dei fleste spelemenn. Denne valsen kjenner eg heller ikkje til at andre har spela inn (Buen Garnås 2018).

Selv om fonografopptakene med Knut Dahle er gjort så tidlig som i 1912, finnes det eldre opptak med den kjente spellemannen fra Tinn. De er ikke innspilt på fonograf, men på grammofonplate og befinner seg i Nasjonalbibliotekets arkiver. Disse opptakene er gjort i 1. september 1910 i Kristiania, med tekniker Hugh Murtagh.

Det ble til sammen gjort 8 opptak med Knut Dahle hvorav 6 av innspillingene skal ha blitt gitt ut på The Gramophone Co. Opptakene ble gjort av den allsidige Olav Lofthus (1875–1912). Lofthus skal ha kommet fra Rjukan der han blant annet drev urmaker- og gullsmedforretning, samt kino. «Tussebrudeferdi», «Myllarguttens brudemarch», «Gibøens draum: springar», «Telemarkens brudeslått», «Fanden på bordlasset: gangar», «Skuldalsbruden: gangar» «Gibøens brudeslått», og «Haugaslåtten: halling»

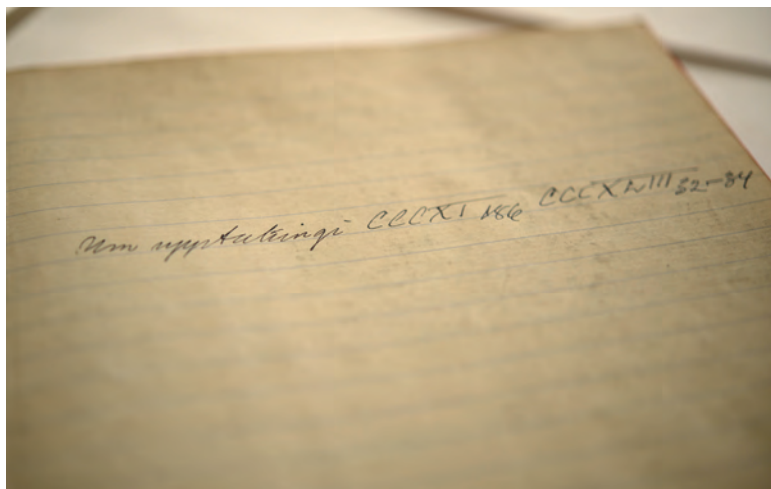
En av grammofonplatene som ble gitt ut med Knut Dahle. Foto: Nasjonalbiblioteket.

er de 8 opptakene som ble innspilt med Dahle i 1910 (Opplysninger mottatt fra Nasjonalbibliotekets arkiv: Mo I Rana, 2018).

Som arkivar er man avhengig av kataloger med oversikter som utgangspunkt for formidling og forskning. Voks-rullarkivet etter Rikard Berge utgjør til sammen mer enn 460

ulike lydopptak. Når det gjelder selve prosessen med å leite i de fysiske fonografsamlingene, kan dette være som å gå på skattejakt. I sin helhet er arkivene svært komplekse, og det krever systematikk og tålmodighet om man søker å finne sammenhenger i arkivene og de tusenvis av håndskrevne sider.

Til min store glede fant jeg ved leting i gamle kjeksbokser og imellom knotete håndskrift og romertall en katalog merket nr. 88 «om uptakingi». Denne notatboken bidro med ny informasjon om opptakene, i tillegg til det som er ført opp i slåttelisten. Katalogen inneholdt nemlig *originalen* til listen som er plassert sammen med rullene. Innholdet er i stor grad det samme som er notert ned i den maskinskrevne listen, men det finnes noe ekstra informasjon i originalen som ikke har kommet med. Blant annet skriver Berge: «2a. *Nummer ein*. Den minnes eg Haavar spela mykje! (Olav Rikardsson Berge). Nr. 25. Signe Ulladalen. God, nokså grell, Å den regtige? Den bruka Myllaren mykje (Olav Rikardsson Berge)». Katalog nr. 88 er interessant fordi den gir metadata knyttet til fonografsamlingen. Katalogen over opptakene inneholder også en del kortere, beskrivende notiser om selve resultatet av opptakene. Blant annet finnes det noteringer som «uheil» når opptak ikke er komplette, «spela som vanlegt lydarspel», «ør-lite burte på slutten», «ikkje god», «ikkje fullgod», «1,5 gong», «klein» med mer.

Katalog nr. 88, Rikard Berges arkiver. Foto: Cecilie Authen, Telemark Museum.

I 1922 gjorde Berge voksrullopptak med Svein Tveiten. Svein må ha vært en viktig kilde, Berge bekrefter at det har vært andre innsamlere før ham.

De er mange som hev raaka til fengi høyrte Svein Tveiten. Han bur avsides – paa fjøllgarden Hovden millom Vinje og Bykle, nærare Bykle til – so han ikkje er lett aa koma til. Likevel hev mange skrivi opp etter honom; og nemner Johannes Skar, Torleiv Hannaas, Alexander Seippel, Catharinus Elling, Øystein Vesaas, O.M. Sandvik, Knut Hoslemo o.a. (Berge 1921, Myren 1978: s. 81)

I boken *Norég* fra 1923, omtaler Berge besøkene hos kona til Svein, Margit Tveiten. «Den gongen kom eg att med fonograf, og daa sat me atter i 8 dagar. På lag 100 tonar kvad ho inn, og av desse mange eldgamle og sjeldsynte» (Berge/Myhren 1978: s. 84). Som Rikard Berge forteller har han tatt seg god tid hos Tveiten. Videre beskriver han repertoaret hennes: «Repertoire til Margit de var allsidigt. Fraa dei gamle kjempevisune med slike herlige som «Sigurd-Svein»-tonen eller «Dei frearlause menn», til skjemtevisa, bygdevisa og den halvbrotne visa – alt kunde ho» (Berge/Myhren 1978: s. 84). Berge konkluderer med at Margit Tveiten foruten å

være en svært allsidig og kunnskapsrik tradisjonsbærer, også var svært gjestfri. Berge omtaler også hennes lystige sinnelag, både som bondekone og familiemedlem og generelt hennes personlighet.

Berge gjorde også en del vokalapptak med sin mor, Sigrid Rikardsdotter Berge (1854–1943). Til sammen er det omtrent 17 opptak å finne av henne. Basert på listen over notiser fra voksrullene kan man også lese at det har vært gjort opptak av blant annet Olav Sigurdson Fyrileiv, Knut Fyrileiv, Jörn (Jørgen) Tjörnstaul, Hans Aamlund, Aasmund Göytil, Kari Dahle, Aslaug Roe, Svein Vetlessen Tveiten og Eivind Groven.

I et intervju med Leiv Solberg høsten 2018, diskuterte vi voksrullene til Rikard Berge. Solberg har produsert folkemusikkprogrammer for NRK i en årrekke, og han forteller at han først kom i kontakt med voksrullene sent på 1970-tallet. Rullene ble den gang overspilt av en svensk tekniker, til kopier som ble overført Norsk folkemusikksamling, Universitetet i Oslo, ifølge Solberg (Solberg 2018). Lydkvaliteten på voksrulloptak er i utgangspunktet preget av støy. Lyden kan oppleves som spraking, hopping og «dunkende lyder» fra rullen som går rundt. Overspillingen fra 1970-tallet er ikke den eneste, og Solberg bekrefter at det har vært overført enkelte ruller også ved en senere anledning, blant annet i samarbeid med Norsk folkemusikksamling ved Olav Sæta. Også ved dette tilfellet fikk man hjelp av en tekniker fra Sveriges Radio til den fysiske overføringen av rullene, og arbeidet ble utført i Stockholm. «Svensken hadde en voksrullavspillingsmaskin av type «Art Schiffery» husker jeg, og vi tok fatt i rullene som det var dårligst lydkvalitet på fra den opprinnelige overspillingen fra 1970-tallet» (Solberg 2018). I tillegg til Rikard Berge sine ruller ble det i dette prosjektet også tatt med noen ruller etter Ole M. Sandvik som ble spilt over. Rullene etter Sandvik var oppbevart ved Riksarkivet.

Digitale kopier av lydsporene finnes flere steder i dag, og er blant annet oppbevart ved Telemark Museum, Folkemusikkarkivet i Bø og Norsk folkemusikksamling. Sporadisk finnes opptak publisert på Spotify. I tillegg skal det, ifølge Solberg, være kopier å finne hos ymse privatpersoner. Digitale kopier av de første avspillingene fra 1970-tallet har på mange måter levd sitt eget liv.

Fotografiene forteller

Fotografi kan fortelle oss mye i arbeidet med vår materielle og immaterielle kulturarv og bidra til ny innsikt og kunnskap om vår fortid. Etnologen Oddlaug Reiakvam (1940–1996) var en av pionerene i Norge når det gjelder å forske på fotografi som etnologisk kildemateriale. Reiakvam var fotoarkivar av yrke og bidro gjennom sin forskning til å kaste nytt lys over fotografi som kulturhistorisk kildemateriale for etnologer og i forbindelse med studier av folkekultur. I doktorgradsavhandlingen *Bilderøyndom. Røyndomsbilde. Fotografi som kulturelle tidsuttrykk* trekker Reiakvam frem ulike kvaliteter fotografi besitter. «Gjennom eit kvalitativt tolkingsperspektiv kan ein dessutan nærme seg fotografiet som ei av folkekulturen sine viktigaste ålmenne uttrykksformer, som gjennom ulike praksis- og brukskontekstar både gjennomsyrrar og verkar definerande inn på kulturen.» (Reiakvam 1997: s. 16).

Dokumentasjonsarbeidet blir fra 1880- og -90-årene preget av bruk av fotografi som dokumentasjonsmetode, også andre steder i Europa. «Etter innføringa av tørreplatteteknikken i 1880-åra blei fotografiet tatt aktivt i bruk til mange andre former for registrering. Statlege og kommunale instansar brukte fotografi til å dokumentere moderniseringa og urbaniseringa av det norske samfunnet», skriver Peter Larsen og Sigrid Lien (Larsen, Lien 2007: s. 163).

«Vestgaard Folki,
Seljord. Familie-
portrett,
Vestgarden,
Trollebotn 1915»
Foto: Rikard
Berge. Telemark
Museum.

Tørrplateteknikken slo igjennom internasjonalt i 1870-åra, og frå no av blei det lettare å være fotograf. Mens ein tidligere måtte preparere platene, eksponere bildet, og fremkalle negativet, i ein samanhengande produksjonsprosess, blei dei ulike fasane i prosessen nos kilde frå kvarandre: Tørrplatene var allereie preparerte når ein kjøpte dei, og dei måtte ikkje nødvendigvis fremkallast rett etter eksponeringa (Larsen, Lien 2007: s. 162).

Larsen og Lien omtaler hvordan det ble en helt annen forutsetning for fotografene å jobbe teknisk med fotografi. Nå kunne fotografen reise ut av sitt atelier og dokumentere, for så å fremkalle negativet på et senere tidspunkt. Kamerautstyret ble lettere i vekt, og fotografens dokumentariske oppgaver ble enklere å gjennomføre. I tillegg til dette ble det samtidig også lettere for amatørfotografen å få til et tilfredsstillende fotografi, uten alt for store forkunnskaper om fotografi eller kjemi. Rikard Berges fotografier og fotosamling er et typisk eksempel på en ufaglært fotograf som tar i bruk fotografiet som dokumentasjonsmetode.

Fotosamlingen

Fotosamlingen etter Berge, inneholder 642 eksponeringer og er fotografert på ulike format. Tilhørende bildekatalog finnes i form av en protokoll der Rikard Berge selv har notert og skrevet ned for hånd. Eksempler på innføring i protokoll kan være kortere nedtegnelser som: «Dale folki», «Vestgard folki, Seljord» eller «Asmund Vaa og huslyd, Rauland» (Berge 1915).

I norsk fotografihistorie kan man mot slutten av 1800-tallet ofte spore nasjonalromantiske strømninger. Bygdesamfunnet med sin kultur og egenart ble hyllet som noe særnorsk og var et viktig element i fornorskingsdebatten.

De av fotografiene til Berge som kan knyttes visuelt til folkemusikk, er imidlertid ikke mange. Det dreier seg egentlig kun om et fåtall fotografier i hele samlingen. To av disse er også avfotograferinger av eldre fotografier Berge ikke selv har tatt. Fotografiet neste side, viser bondebryllup, opprinnelig tatt av fotografen Knut Aslakson Berdal (1829–1895) på Åkeren eller Tveit i Lårdal, i 1872. Fotografen er omtalt i boken *Eldre norske fotografier*: «Laardal, Telemarken. Den første som fotograferte i denne bygden» (Bonge 1980: s. 57).

Avfotografering av bondebryllup fra Lårdal, 1872. Foto: Rikard Berge, Telemark Museum.

Fotografiet er interessant av ulike årsaker. For det første er det en avfotografering fra 1917, av et eldre fotografi. Man ser tydelig stiften som holder fotografiet fast på veggen og alle de gamle stiftehull som omkranser det. Vest-Telemark Blad skrev om hendelsen 14. april 1984, og intervjuer Aslak Djuve. Fotografiet Vest-Telemark Blad publiserte, er nesten identisk med avfotograferingen som Rikard Berge tok. «Under bilete er det skrive med blyant: Fotografert på Aakeren i Lårdal 1872 når bruri vert skauta umatt andre brudlaupsdag» (Vest-Telemark Blad 1984). Selv om det dreier seg om to ulike fotografier, er det ikke tvil om at de to bildene er tatt fortløpende ved samme anledning og av samme fotograf, Berdal i 1872. På bildet avisen publiserte i 1984, ser man skjenkemesteren til venstre i bildet. På avfotograferingen i Berges fotosamling befinner samme person seg i høyre side av fotografiet. De øvrige portretterte har også noe ulik oppstilling, men utover dette er fotografiene svært like. Spellemannen som er fotografert, er trolig Tarjei Tvigya. «Tvigya var truleg den mest aktive spellemannen i Lårdal på den tid, og ein

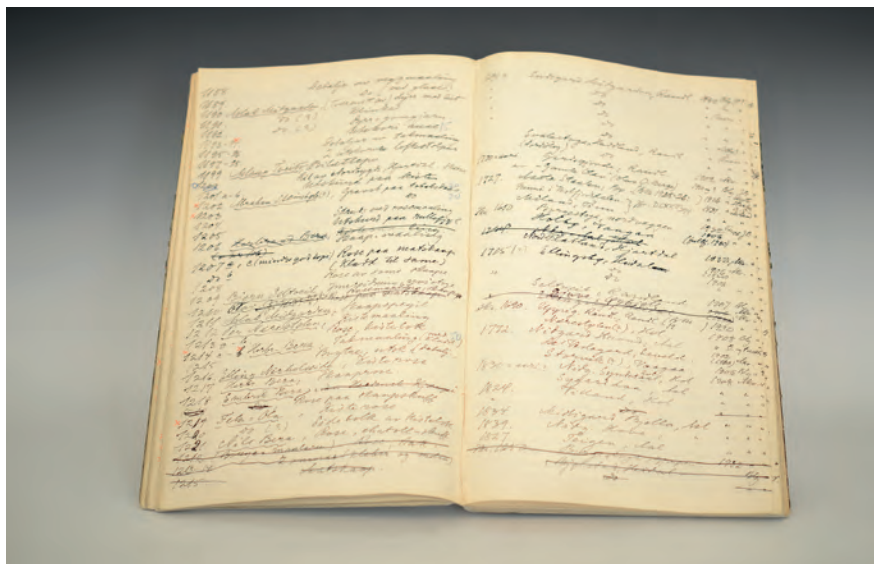

«Bryllupsfølge fra Setalid, Rauland». Spellemannen kan bare så vidt skimtes i bryllupsfølget Foto: Rikard Berge, Telemark Museum.

betre spelemann enn mange har vore klar over, seier Aslak, som ellers fortel at Tarjei var dotterson av Anna Lillegård, folketone-kjelda som Jørgen Moe skreiv opp Draumkvedet etter alt i 1848» (Vest-Telemark blad 1984).

Etter at fotosamlingen etter Berge kom inn i samlingene til Telemark Museum i 2011, fikk museet også levert en tilhørende protokoll som omtaler motivenes opphav. Katalogen har Rikard Berge kalt «Bilet emne». Også i denne katalogen er det flere egne korrigeringer i form av overstrykning av informasjon eller retting av nummer. Formatene er 9 x 12 cm og 13 x 18 cm planfilm og glassplater (tørplate). Noe 7 x 9 cm planfilm finnes også. Hver plate har fått et nummer og en kort forklaring av det av-fotograferte, noen ganger med årstall.

Fotografiene er ikke ført inn hverken kronologisk, etter emne eller sted, men virker noe tilfeldig ordnet og nummerert i samlingen. Antakelig kan dette være et resultat av at Berge kan har ordnet og ført inn glassplatene på

Protokoll over fotografiene Berge har tatt. Navngitt «Bilet emne» Foto: Cecilie Authen, Telemark Museum.

et senere tidspunkt enn da bildene ble tatt. Videre ser man det er en rekke korrigeringer i opplysninger og nummerrekkefølge som også kan sees som en bekreftelse på det.

Om man sammenligner Rikard Berges fotografier med lignende arbeid fra de første tiårene på 1900-tallet, kan man si fotografiene i sin samtid er typiske, men i seg selv er ikke kvaliteten eller uttrykket unikt. Det kvalitetsmessig og fascinerende ved fotosamlingen er bredden av dokumentasjon fra bygdemiljø, folkeliv og dynamikken i et svært så sammensatt kulturliv og samfunn fra et avgrenset geografisk område. På en måte kan man spore museumsmannen som finner det både nødvendig og antakelig tilfredsstillende å dokumentere menneskene i sitt eget miljø.

Kvaliteten og estetikken i Berges fotografier er verdt å beskrive. Berge fotograferer mennesker med mangfoldige familie- og personportretter. Arbeidet foregår både utendørs og innendørs. Han bruker oftest en

*Det eneste gjenstands-
fotografi av et
musikkinstrument i
fotosamlingen etter
Berge er en langeleik,
fotografert i Flåbygd i
1907. Foto: Rikard
Berge, Telemark
Museum.*

fotografimetode som utelukkende skildrer sitt motiv rett på eller forfra, men det finnes også portretter hvor han fanger den fotograferte i sitt daglige miljø eller virke. Enkelte av svært oppstilt karakter, mens derimot andre fotografier viser den fotograferte noe mer avslappet. I tillegg til portrettene finnes det svært mye dokumentasjonsfotografi som man vil kunne argumentere for er svært typiske for norsk kul-

*Rikard Berge i gråkufte,
antakelig fotografert av
Johanna Bugge Berge.
Telemark Museum.*

Et typisk eksempel på en uheldig eksponering, hvor fotografen selv har gjort et ufrivillig selvportrett. I bakgrunnen gårdsbebyggelse, 1911.

Foto: Rikard Berge, Telemark Museum.

turminnegransking i samtiden. Fotografiene er ikke alltid utført med godt fotografisk håndverk, men viser gjenstander, kunsthåndverk, tekstil, draktsølv, bygningsdeler eller bygninger. Det er kun avbildet ett folkemusikkinstrument i all gjenstandsdokumentasjonen, og det er en langeleik, fotografert i Flåbygd i 1907.

Han portretterer sin familie og sin kone flere ganger, og det finnes også en rekke avfotograferinger av malerier og eldre fotografi. Johanna fotograferte antakelig også sporadisk, og eksempler på dette kan man se i fotografier hvor Berge selv er med på bildene. Siden Johanna

Torjus Dale er portrettert i 1912 med ei hardingfele, i en antakelig uheldig dobbelteksponering. Portrettet er nesten uleselig og kan i liten grad brukes til gjengivelse av den portretterte. Foto: Rikard Berge, Telemark Museum.

Angivelig skal kona til Lars Fykerud ha stått ved hans side, men på Rikard Berges avfotografering har han retusjert henne bort. Mulig for å benytte avfotograferingen av storspillemannen i forbindelse med en publisering eller lignende. Foto: Rikard Berge, Telemark Museum.

assisterte sin mann i varierende gjøremål, er det rimelig å anta at det er hun som er fotografen.

Den tekniske kvaliteten på fotografiene er til dels god ved Berges mange flotte utendørsportretter, men man kan allikevel se at ikke alle hans fotografier er like godt gjennomtenkte, og at lyset og eksponeringen til tider har vært utfordrende for amatørfotografen. Flere dobbelteksponeringer og mye uskarpe fotografier er å finne i fotosamlingen.

Videre finnes en avfotografering med påfølgende retusjering av Lars Fykerud. *Carte de Visité*-fotografiet er opprinnelig tatt av Marie Rosen-land som virket som fotograf en

Kun én av balladesangerne har blitt avfotografert av Berge, Bergjit Paalsdotter Lien/Kalbast (1845–1913). Her fotografert i Mo i Telemark, 1911. Foto: Rikard Berge, Telemark Museum.

kortere periode rundt år 1900 i Skien. «I Skien hadde hun atelier i gården Augustin, og med adr. «ved Liertorvet» (Bonge1980: s. 337).

Rikard Berge som folkeminnesamler

I museumsamlingene etter Berge ved Telemark Museum er tilknytning til bondesamfunnet i Vest-Telemark svært dominerende. Berge fotograferte mennesker, miljø, bygdekultur og gjenstander i utstrakt grad i Vest-Telemark, men fotograferte svært lite og dels ingenting i Grenlandsområdet. Bykultur, herregårdskultur, kulturminner, og gjenstander fra dette området er nesten ikke representert i fotosamlingene etter Rikard Berge. Av de 642 fotografier i samlingen, finnes det bare noen få fotografier fra Grenland og sør i fylket. Dette dreier seg om enkelte eksponeringer blant annet av hans eget hus i Skien og fra Holla kirkeruin, Nome.

Rikard Berge virket i en tid da folkemusikken fanget innsamlernes interesse, ikke bare for dens egenverdi, men som en skattkiste for komponister i søken etter et nasjonalt tonespråk. Anne Svånaug Haugan er inne på dette i boken *Takt og tonar*: «Det var ikke folkemusikken som *sjølvstendig kunstart* som først og fremst var interessant, men musikken som uttrykk for ein slags naturtilstand» (Haugan 2011: s. 235). Rikard Berges arbeid skiller seg fra dette. Hans syn på folkemusikk som selvstendig kunstform, var helt sentralt. Berge kjempet for at bygdekulturens materielle objekter skulle sees på som elementer som igjen kunne belyse opphav og styrke den samme kulturen. Dette snarere enn å bli forsket på ved sentrale institusjoner. Det er likevel et visst paradoks at det Berge samlet av kulturminner fra Vest-Telemark havnet i Skien, hvor han arbeidet som museumsbestyrer, langt utenfor bygdekulturens opphav.

Hvorfor Berge viste så stor interesse for enkeltutøvere og gjorde mange opptak med dem, kan ha ulike forklaringer. Kanskje var det enklere å gjøre unna mange opptak med én utøver, fremfor en annen. Møtene kan dels ha vært planlagt eller dels kommet i stand ettersom muligheten bød seg på de mange samlerferder Berge gjorde. Han besatt åpenbart bred kunnskap om enkelte utøvere, deres liv og virke, og beskrev dem blant annet med nydelige karakteristikker, for eksempel i tidsskriftet *Norsk Folkekultur*.

Rikard Berge med sine foreldre: Interiør med kaffeselskap fotografert på Nigard Lid, Øyffell. Rikard Berge leser, og til venstre for ham sitter Gjermund Halvorsen Lid og moren «Mor kjent fra opptakene» Sigrid Rikardsson Lid (f. Berge). Foto: antakelig Johanna Bugge Berge – Rikard Berges fotosamling, Telemark Museum.

I innsamlingsarbeidet vektla han å dokumentere selve musikken, mer enn utfyllende feltnotater og fotografi. Det er ikke mange fotografier Berge har produsert hvert år, og man kan kanskje argumentere for at konservatoren og museumsmannen kan ha vært mer opptatt av tekstbasert dokumentasjon siden dette kildematerialet har et så enormt omfang. Folkemusikkens utøvere er i liten grad tilstede i fotografiene, det ser ikke ut til at utøvere ble prioritert og fotografert i de mange portrettene som finnes i fotosamlingen.

Rikard Berge omtaler selv sin innsamlingsstrategi i verket *Stev fraa Telemarki* og bekrefter her at han samler bredt. «Men eg hev gjort meg den regelen baade naar eg samlar og naar eg gjev ut, at de er betre taka med for mykje enn for lite» (Berge 1909: s. 4).

Gruppeportrett, tatt i Hardanger 1920. Johanna Bugge Berge til venstre i bildet, spillemannen er Halldor Meland. Foto: Rikard Berge, Telemark Museum.

Det var sentralt for Berge at kulturen måtte sees på i den sammenheng og miljø den var skapt og levde i. «Det fekk også den konsekvensen at kulturelementa etter hans meining ikkje måtte takast frå folket og førast inn i hovudstad og større byar» (Seim 2013: s. 109).

Det var trolig derfor Berge engasjerte seg så sterkt mot sentralisering av arkiv og museumsvesen. Berges tanker ble synlig i det arbeidet han la ned i sentraliseringsdebatten. «Han stilte seg også mot arbeidet med å sentralisere folkeminnearbeidet kring Norsk folkeminnesamling, og var ein av hovudmennene bak forsøket på å opprette mot-organisasjonen Landslaget for folkeminnesamlarar» (Seim 2013: s. 110). Berge kan likevel ha sett at samarbeid med større forlag og sentrale personer i forskningsmiljø fra hovedstaden var nødvendig, ikke minst fruktbart for å få publisert egne arbeider.

I løpet av sin yrkeskarriere, fikk Berge både assistanse og tilsendt materiale fra andre personer. Voksrullsamlingen og fotosamlingen er allikevel komplette samlinger utelukkende skapt av Rikard Berge. I protokoll nr. 88. «Om uptakingi», på rullene og i protokoll over fotografiene, er all informasjon ført inn av Berge selv. Protokoller og antall registrerte ruller og fotografier er også komplette i henhold til hverandre.

Kunne hans ståsted derfor bli problematisk i hans stilling som bestyrer for en sentral museumsinstitusjon i fylket? Ved den mentale tautrekkingen han må ha stått i, har han antakelig vært bevisst på dette. Det er tydelig å se at Berge har samlet med sitt hjerte og kanskje ikke alltid for fylkets fulle bredde.

Allikevel vil enhver samlingsforvalter imponeres over Rikard Berge som folkeminnegransker og konservator, for den utrolige produksjon og kunnskap han har etterlatt seg, og det arbeid han la ned gjennom sin dokumentasjon og innsamling.

Litteratur

- Berge, Rikard 1909. *Stev fraa Telemarki II*, Oslo: Det norske samlaget.
- Berge, Rikard *Norøg*, 27.02.1923.
- Berge, Rikard, *Katalog nr. 88*, og opplysninger hentet fra protokoll: *Bilet emne*, Telemark Museum.
- Berge, Rikard, Myren, Magne red. 1978. *Norske folkeminne, Rikard Berge folkeminnegransking*, Noregs Boklag.
- Bonge, Susanne 1980. *Eldre norske fotografer*, Bergen: Universitetsbiblioteket i Bergen.
- Bø, Olav 1972. *Norveg folkelivsgransking 15*, Oslo: Universitetsforlaget.
- Dahl, Per 1997. *Norge – Et lydrike? Verneplan for norske lydfestinger*. Stavanger.
- Erlandsen, Roger 2000. *Pass nu Paa!. Nu tar jeg fra hullet! Våle*: Inter Wiew AS.
- Gardåsen, Tor Kjetil, 2015. *Årbok for Telemark 2015*, Stiftinga årbok for Telemark.

- Haugan, Anne Svånaug 2011. *Takt og Tonar*, Folkemusikksenteret i Buskerud.
- Jonsson, Bengt R, Solberg, Olav 2011. *Vil du meg lyde. Balladesångare i Telemark på 1800 tallet*. Oslo: Novus forlag.
- Klykken, Anne Gravir 2015. mastergradsavhandling, *Voksruller og blåsang*. Høyskolen i Telemark.
- Kvideland, Reimund 1988. *Tidsskrift for Telemark Historielag nr. 9*, Bø, Telemark Historielag.
- Larsen, Peter, Lien, Sigrid 2007. *Norsk fotohistorie*, Oslo, Det norske samlaget.
- Liestøl, Knut, *Norske ættesogor* 1922. Kristiania, Olaf Norlis Forlag.
- Proudfoot, Christopher 1980. *Collecting phonographs and gramophones*, Christie's international collectors series.
- Reiakvam, Oddlaug 1997. *Røyndomsbilde, bilderøyndom, fotografi som kulturelle tidsuttrykk*, Oslo: Det norske Samlaget.
- Sem, Leiv 2013. *Etnologi og folkloristikk*, Oslo: Novus Forlag.
- Valberg, Trond 2018. Den norske lyden og lydbæreren i vår kulturhistorie, i Meyer, Frank (red.) 2018, *Norges lyder, stabbursklokker og storbykakofoni*, Oslo: Norsk lokalhistorisk institutt, Nasjonalbiblioteket, s. 138–160.
- Vest-Telemark Blad (14.04.1984) Bryllup i Lårdal i 1872.
- Vollsnes, Arvid O. 1999. *Norges Musikkhistorie 1870–1910*, Oslo: Aschehoug forlag.
- Øygarden, Lars Erik 2015. mastergradsavhandling, *Gjennom historisk sus*, Rauland: Høyskolen i Telemark.

Øvrige kilder:

- Biografiske opplysninger i avsnitt om Rikard Berge, er hentet fra Norsk biografisk leksikon og folketellingene.
- Brev fra *William Farre Musikkvarer en gros*, datert 28.07.19, arkiv etter Rikard Berge, Telemark Museum.
- Eldre slåtteliste, Opptak Tinn 1912. Voksrull. 1–102, arkivet Telemark Museum.

Intervju med Per Anders Buen Garnås Bø, november 2018.

Intervju med Leiv Solberg, Rauland, høsten 2018.

Liste over Rikard Berges samling av voksruller innspilt på fonograf, arkivet
Telemark Museum.

Opplysninger mottatt fra Nasjonalbibliotekets arkiv: Mo I Rana, 2018.